

Filips IV van Frankrijk: Fontainebleau, 1268 - Fontainebleau, 29 november 1314

Filips IV van Frankrijk, bijgenaamd de Schone (Frans: Philippe le Bel), was koning van Frankrijk van 1285 tot 1314. Hij was de machtigste vorst van zijn tijd. Zijn politiek was erop gericht om het gezag van het Franse koningshuis te versterken. Hij vocht oorlogen uit met koning Eduard I van Engeland en het graafschap Vlaanderen, en wilde de macht van de Kerk en de hoge edelen breken. Johanna I van Navarra was zijn tweede echtgenote.

Koning van Frankrijk

Periode: 1285 – 1314

Voorganger: Filips III

Opvolger: Lodewijk X

Koning-gemaal van Navarra

Periode: 1284-1305 (koning Filips I, als echtgenoot van Johanna I)

Voorganger: Blanca van Artesië

Opvolger: Margaretha van Bourgondië

Vanaf het begin van zijn regering verkeerde Filips in financiële problemen door de grote militaire uitgaven. Hij legde hoge belastingen op en devalueerde de munt een aantal maal. Hij eiste 24 keer dat de kerk 10% van haar inkomsten afstond. In 1291 arresteerde hij Lombardische handelaars en bankiers. Ze werden vrijgelaten tegen forse betalingen en hun winsten werden door de Franse regering afgeroomd. In 1306 liet hij beslag leggen op joodse bezittingen. In 1311 ondergingen de Lombarden ditzelfde lot.

De Franse koningen zagen al lange tijd met lede ogen aan dat rooms-katholieke organisaties grote delen van hun grondgebied beheerden. Grootvader Lodewijk IX, vader Filips III en Filips IV zelf verboden verdere uitbreiding van de bezittingen van de monnikenorden. Deze maatregel trof de franciscanen, dominicanen, hospitaalridders en tempeliers.

Lodewijk IX van Frankrijk

Filips III van Frankrijk

Onder Filips IV laaide de strijd tussen kerk en staat nog feller op dan onder zijn voorgangers. Hij dulde geen kerkelijke inmenging meer in wereldlijke zaken en wilde paus Bonifatius VIII op de knieën krijgen. In 1296 hadden ze een eerste conflict. De paus verbood in zijn bul *Clericis Laicos* aan geestelijken - zonder pauselijke toestemming - belasting te betalen aan wereldlijke overheden, waarmee hij vooral de Engelse en Franse koning op het oog had. Hij stelde een uitvoerverbod voor goud en zilver in, waardoor de paus geen inkomsten meer kon halen uit Frankrijk. In 1297 draaide die bij met zijn bul *Etsi de statu*. In 1300 volgde een tweede aanvaring. De paus accepteerde niet dat Filips een Franse bisschop liet arresteren op verdenking van hoogverraad en voor een wereldlijke rechtbank bracht, maar de koning stond op zijn soevereiniteit in wereldse zaken. De paus reageerde in 1302 furieus met de bul *Unam Sanctam*, waarin hij het primaatschap van de paus uitriep: de geestelijke macht (pauz) stond volgens hem boven de wereldlijke (koning). In 1303 hield Filips in het Louvre een soort

proces, waarbij hij de paus beschuldigde van ketterij, afgoderij, simonie, sodomie en moord. Hij wilde de paus afzetten, waarna die op zijn beurt Filips in de ban deed.

Paus Bonifatius VIII

Guillaume de Nogaret, een adviseur van de Franse koning, trok naar Italië met een leger van circa 2000 man, vergezeld van Sciarra Colonna, een Italiaanse senator van een anti-pausgezinde familie. Zij bedreigden de 68-jarige paus in zijn eigen paleis te Anagni met de dood. De paus werd naar verluidt door Colonna in zijn gezicht geslagen, maar dit is vermoedelijk niet historisch. De paus kwam echter al gauw weer vrij omdat de Fransen verdreven werden door de plaatselijke bevolking, maar hij overleefde het incident slechts een maand. Zijn opvolger paus Benedictus XI verzoende zich met de Franse koning en annuleerde alle sancties.

Paus Benedictus XI

De opvolger van Benedictus XI, Clemens V, die bisschop van Bordeaux was geweest, verhuisde in 1309 de apostolische stoel van Rome naar Avignon. Filips had hem overtuigd om in Avignon te blijven, wat de macht van de Franse koning over de Kerk nog vergrootte. Het was het begin van de Babylonische ballingschap der pausen.

Paus Clemens V

Filips was de drijvende kracht achter de ontbinding van de Orde van de Tempeliers. Van meet af aan was hij van plan de orde te vernietigen. Hij duldde op het Franse grondgebied geen paramilitaire organisatie die aan zijn gezag ontsnapte en kon zijn lege schatkist vullen met de bezittingen van de Tempeliers. Geestelijken waren zelf Fransen, nauw verbonden met de koning en nauwelijks bereid hem tegen te spreken. Sommigen werkten heel actief mee aan zijn plan. Op 13 oktober 1307 werden ongeveer tweeduizend tempeliers gearresteerd in Frankrijk. Na een proces van vijf jaar deelde paus Clemens V op 9 april 1312 mee dat hij besloten had de Tempelorde op te heffen.

Tijdens zijn regering kwam Filips in conflict met de graven en de steden van het graafschap Vlaanderen. De graaf, Gwijde van Dampierre, hield zijn ambt en zijn grondgebied in leen van Filips. Filips trachtte zijn kroondomein uit te breiden met Vlaanderen, wat bij Gwijde niet in goede aarde viel. Gwijde raakte ondertussen in Vlaanderen zelf ook in conflict met de steden, die een steeds grotere autonomie opeisten. Op dat moment was er in de steden al een polarisatie te merken tussen een patriciaat en proletariaat, wat later zou uitmonden in respectievelijk leliaarts en klauwaarts.

Gwijde van Dampierre

De Vlaamse steden waren afhankelijk van Engeland voor de aanvoer van hun wol en toen koning Filips opnieuw in conflict geraakte met koning van Engeland, Eduard I van het Huis Plantagenet, over Engelse gebieden in hertogdom Aquitanië, in 1295 bezetten de Fransen het gebied, verzetten de Vlaamse steden zich tegen de Franse inmenging in Vlaamse aangelegenheden.

Eduard I van Engeland

Gwijde schaarde zich aan hun kant. In 1294 kwam Gwijde met Eduard overeen zijn dochter Filippina aan Eduard uit te huwelijken. Gwijde en Filippina werden gevangengenomen door Filips. Gwijde kwam vrij in 1297 en zegde zijn leenheerschap bij de koning op. Filips bezette daarom tussen 1297 en 1300 een groot gedeelte van Vlaanderen, totdat onderhandelingen uitmondten in een bestand. Door het machtsvertoon van Filips was er echter in de steden een duidelijk verzet gekomen van de Vlaamsgezinde klauwaarts: ambachtslieden en een deel van de adel.

antasieportret van Gwijde en Fillipa van Vlaanderen in gevangenschap 1294-95

Tussen 1300 en 1302 ging Filips over tot een volledige bezetting van Vlaanderen. Het graafschap werd ingelijfd bij het kroondomein en Gwijde en zijn zoon Robrecht werden

gevangengenomen. Filips plaatste Vlaanderen onder het gezag van Jacques de Châtillon, en begon in heel Vlaanderen Blijde intredes te doen. Dit stuitte op fel verzet van de klauwaarts en de steden, die hun privileges zagen slinken. In 1301 en 1302 waren er in verschillende steden opstanden, onder andere in Brugge met Pieter de Coninck. Paus Bonifatius VIII, eveneens in conflict met de Franse koning, betuigde zijn steun aan Vlaanderen in de bul Ausculta fili. De opstand kwam onder leiding van Jan van Namen, Gwijde van Namen en Willem van Gulik. Toen een opstand in Brugge werd neergeslagen door De Châtillon, reageerden de opstandelingen met de Brugse Metten op 18 mei 1302. Op 11 juli 1302 kwam het tot een gewapend treffen tussen een Frans ridderleger, aangevoerd door Robert II van Artesië, de oom van de Franse koningin Johanna I van Navarra en de Vlaamse ambachtsmilities onder leiding van Willem van Gulik nabij Kortrijk: de Guldensporenslag die gewonnen werd door de Vlaamse milities.

In augustus 1304 vond een nieuw treffen plaats in de Zeeslag bij Zierikzee, dat een overwinning voor Filips werd. In de slag bij Pevelenberg eindigde de strijd aanvankelijk onbeslist, maar de Fransen eisten vanwege de terugtrekking van de Vlamingen alsnog de overwinning op. Gwijde stierf in 1305 in gevangenschap. Oorlogsmoe ondertekenden de strijdende partijen in 1305 uiteindelijk het verdrag van Athis-sur-Orge. De inlijving van het graafschap werd ongedaan gemaakt, Robrecht van Béthune werd op de troon geplaatst en de stedelijke privileges werden bevestigd. Filips haalde echter volledige genoegdoening door een enorme boete op te leggen omwille van de opstandigheid en het Franssprekende deel van Vlaanderen werd geannexeerd (Rijsel, Dowaai en Orchies).

Hij trouwde in 1284 met Johanna I van Navarra en kreeg zeven kinderen. Hij werd de vader van drie opeenvolgende Franse koningen:

- Margaretha (1287-1294)
- Lodewijk X (1289-1316)
- Blanca (1291- 13 april 1294)
- Isabella (1292-1358), gehuwd met Eduard II van Engeland (1284-1327) van het huis Plantagenet
- Filips V (1293-1322)
- Karel IV (1294-1328), laatste koning van het huis Capet
- Robert (1297-1307)

Filips liep een verwonding op bij een jachtpartij in de omgeving van Pont-Sainte-Maxence en stierf een paar weken later in Fontainebleau, waar hij ook was geboren. Hij is begraven in de basiliek van Saint-Denis. Filips werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk X. Filips regering was het begin van het verval van de pauselijke almacht in de Europese politiek en een mijlpaal in de versterking van de macht van de Franse koning en in de centralisering van de Franse staat.

Basiliek van Saint-Denis